

Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност. – София, 2012. – С. 131-165; **10.** Христов П., Петрова Е. Шишманов, България и българите през погледа на украинските учени в следосвобожденска България // Шишманови дни 2012 / Отг. ред. Пейчева Л. – София: Акад. Издателство „Проф. М. Дринов“, 2013. – С. 208-214; **11.** Якімова А. Українці в Болгарії: філософія історичного буття. – София, 2011; **12.** Petrova E. What is “Our” Tradition? Models and Practices of Identity Construction among the Bulgarian Disapora in South-western Ukraine // Hristov, P. (Ed.) Migration and Identity: Historical, Cultural and Linguistic Dimensions of Mobility in the Balkan. – Sofia: Paradigma, 2012. – P. 288-298; **13.** Vrcan S. Od krize religije k religiji krize. – Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Шакура Ю. (Київ, Україна)

Повість про Петра – Золоті Ключі: версії українська та польська (на основі спостережень Володимира Резанова)

У статті розкрито історію перекладу в Україні у XVII ст. французької лицарської повісті про Петра – Золоті Ключі. Проаналізовано польську редакцію твору, яку відшукав у краківському архіві Володимир Резанов, і українську – із Шаргородського збірника. Наголошено на типологічній схожості польського оригіналу і перекладу, окремих сюжетно-композиційних корективах і скороченнях, адаптації до українського ґрунту.

Ключові слова: лицарська повість, переклад, міжмовна симетрія, еквівалентність, адаптація.

В статтє раскрыто историю перевода в Украине в XVII в. французской рыцарской повести о Петре – Золотые Ключи. Проанализированы польскую редакцию произведения, которую нашел в краковском архиве Владимир Резанов, и украинскую, вошедшую в Шаргородский сборник. Отмечено типологическое сходство польского оригинала и перевода, отдельные сюжетно-композиционные коррективы и сокращения, адаптацию к украинской почве.

Ключевые слова: рыцарская повесть, перевод, межъязыковая симметрия, эквивалентность, адаптация.

The history of translation in Ukraine in the XVII-th century of the French knight's story about Petro – Gold keys is exposed in the article. The Polish editorship of work, which was found in the Krakiv's archive by Volodymyr Rezanov, and Ukrainian – from Sharhorod's collection is analysed. The typology similarity of the Polish original and translation, the separate composition corrections and reductions and the adaptation to Ukrainian basis are marked in the article.

Key words: knight's story, translation, interlingual symmetry, equivalence, adaptation.

Дуже популярними в Західній і Східній Європі у XVI – XVII ст. були лицарські романи «Бова», і повісті «Оттон і Олунда», «Мелюзіна», а також про Петра – Золоті Ключі. У центрі твору – історія розлучення закоханих, картина їх поневірянь і непохитної вірності один одному. «Повѣсть изрядная и зѣло преудивительная о Петрѣ, князѣ французском, и о прекрасной его княгинѣ о Магилентѣ, королевне неопалитанской, которая во своей красотѣ и добродетели равной себѣ во всем свѣте не имѣла» [5:25, 333]. У французькому романі про Магелону є епізоди, які збігаються з оповіданням про Камар-аз-Замана і Будур з «Тисячі і однієї ночі» та турецькою казкою «Пригоди Абдул-Селяма і принцеси Шельнісси» [8, 234].

Володимир Резанов пише, що в XV ст. у Франції були популярними три редакції роману, рукописи яких зберігаються у Паризькій національній бібліотеці, серед них – «*Romant de Pierre de Provence et de la belle Maguelonne de Naples*» (друга половина XV ст.), в основі якого лежала поема, що поширювалась десь з XII ст. і входила до числа переказів про епоху Карла Великого [11:11/4, 166].

Великий успіх випав на долю цього твору в тодішній Русі, де було відомо більше 80 рукописних списків французького роману про Петра і Магелону. Варшавський дослідник літератури епохи Відродження Юліан Кжижановський вважає, що до Польщі цей твір дістався через посередництво німецького перекладу «*Die Schoen Magelona. Ein fast lustige und kurzweilige Histori*» Вітена Варбекка 1527 року і чеського перекладу «*Historie o krásné kněžně Magelone a udatnem rytíři Petrowi*» 1565-го [1, 73]. А наприкінці XVI ст. побачив світ переклад польською (з німецького) під заголовком «*Historia o Magielonie królownie Neapolitańskiej*».

На 1660 рік припадає найдавніший список твору – із українського збірника священика Григорія Шаргородського. Цей збірник зберігається у відділі рукописів Російської державної бібліотеки (Унд. 527). Серед «гісторий польських» тут знаходимо і «Гисторию правдивую о Магеліоне» (арк.284 об. – 294 об.). Це короткий переказ твору, зроблений за польським оригіналом. Детальний аналіз цієї повісті і її відношення до польського оригіналу належить Володимирі Перетцу, який вказує, що цей переклад є скороченням польського оригіналу, він відтворює першоджерело, тобто він співмірний йому, еквівалентний, відповідає за функцією і виправданістю засобів відтворення, у ньому дотримано міжмовної симетрії, збережено фразеологію, багато полонізмів, які залишилися непереказаними, а латинський шрифт замінений кирилицею [7: 101/2, 107]. Польський текст повісті про Петра – Золоті Ключі зіставляли з українськими і російськими списками Станіслав Пташицький

[10:7/1, 349], Володимир Резанов [12:16/4, 143-150], Олександр Орлов [6, 157-165] і Борис Деркач [2, 62-70]. А Григорій Георгієвський зіставив списки цієї повісті із шкільною драмою про князя Петра Золоті Ключі, що постала у першій чверті XVIII ст. [3:10, 143-150].

Назріла потреба детальніше схарактеризувати внесок Володимира Резанова у дослідження цієї пам'ятки, адже йому, як ми уже сказали, належить дослідження французьких редакцій повісті, а також і польської, і порівняти їх з редакціями російського перекладу, що з'явилися в останній чверті XVIII і зберігаються сьогодні у Москві, Санкт-Петербурзі, напр., в ІРЛІ, збір. Володимира Перетца, 0372 (фрагмент кінця XVIII ст.), в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (зб. Муз. 677/ДА 892, арк. 277-346, 1702 р.), у Відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України (зб.20¹⁵/₉₆₁, арк.36-53, 1746 р.).

Володимир Резанов відшукав польське першоджерело українського перекладу, а саме «Historya o Magielonie krolewnie Neapolitanskiej, umosłu wspaniałością, urody pięknością, nayiasnieyszą godnością, wszelakich cnot u przymiotow zgromadzeniem u całego swiata wystawioneu», etk. W Krakowie, Roku P. 17...» (останні дві цифри були стерті) [12:16/4, 143-150].

Порівняння тексту українського перекладу з уривками з польської повісті, наведеними Володимиром Резановим, свідчить про їх надзвичайну близькість в окремих місцях. Але це польське видання повісті не могло бути безпосереднім джерелом української «Гисторіи правдивой о Магеліонѣ крелевѣ» хоча б вже тому, що «Historya o Magielonie...» датується 17... роком, а українська повість була перекладена у 1660 р. Отже, є всі підстави гадати, що першоджерелом українського переказу повісті було яесь давніше не відоме нам польське видання, схоже до краківського. Польський переклад XVII не зберігся, лише відомі редакції 1701 року, 1710 і 1775 [7:101/2, 136]. Проте український переклад і російський переклад 1677 року, а списків останнього дуже багато, зроблені з польського оригіналу, про це свідчить хоча б той факт, що герой повісті називається лицарем не з срібними (як у французькому і німецькому текстах), а з золотими ключами [7:101/2, 136]. Пор. у польськ. і укр.: «kazał dwa klucze złote bardzo foremne na swoy helm urobic» – «казал два ключи злотіе барзо форемене на свой гельм уробити».

Наведемо короткий зміст польського перекладу твору:

«W krolestwie francuskim, gdzie iest nie mało wolnych xiążąt w pewney Prowincyey, było zacne xiążę na imie Wolfgang; ten miał żonę xiążęcего domu, imieniem Petronelle krolewey francuskiej siostre rodzona, z którą miał iedynego syna; temu imie było Piotr, który zaraz z młodości swey miał chęć ku

справом рымским. A gdy iuż lat dorosł ni o czym inszym nie myślił, iedno około szermierstwa, gonitw y rynsztunku rycerskiego.

Trafiło sie czasu iednego, że widząc ociec przyrodzenie synowskie skłonne do spraw rycerskich, sprawił zacy bankiet dla przednich Panyw w krolestwie francuskim, zaprosił powinnych swych z synami ażeby pomogli krotofili rycerskiej synowi iego; na co wszyscy zezwolili chętnie.

A gdy przyszedł naznaczony dzień, ziechali sie wszyscy z synami swoiemi. Tam iako iechoynie czestował, to dla krotkości niechce sie rozwódzić. Gdy było po obiedzie Oycowie wczynili rzecz do synow swoich, aby każdy pomniąc na zacność zwoie nic sie nie wstydził spróbować między soba rycerskiego ćwiczenia ktore im właśnie służyło y należało.

Potym rozkazał xiąże Wolfgang przygotować pałac bardzo piękny, także y szale na ktorey stali rodzicy z pannami dziwiując sie onym krotofilom ktyre między sobą synowie czynili. Tam między onemi wszystkimi młodzieńcami Piotr hrabia wielką sławę nad insze otrzymał, bo sie żaden, rowny znaleźć nie mógł ktoryby mu miał zrownać we wszystkim; tak iż wszyscy Panowie mieli go sobie za nayprzedniejszego rycerza; a między wszystkimi synami swoiemi; porucziii mu hetmaństwo dla tego aby z nimi ustawicznie krotofile rycerskie dla cwiczenia do boiu odprawował...

Z czego wszyscy przeciwko niemu dobry affekt zawzięli y tym sławę sobie ziednał u wsztykich, tak iż wszyscy kochali» [12:16/4, 144-145].

Нагадаємо короткий зміст української «Гисторіи правдивой о Магеліонѣ королевѣ».

Син французького короля Волфанга Петро, «котрий был барзо охотный ку справам рицерским», відправляється до Неаполітанського королівства, де постійно проходять турніри кращих рицарів і де живе королівська дочка – красуня Магеліона. Петро замовляє до свого шолома два золоті ключі, перемагає в турнірах і цим викликає загальну повагу, зокрема короля і королеви. Він закохується в Магеліону і разом з нею без дозволу батьків повертається додому. Але по дорозі лиха доля розлучає закоханих – Петро потрапляє до вавилонського султана, а Магеліона їде до Франції і влаштовує поблизу одного «поганского порту» монастир святого Петра з притулком для морських мандрівників, думаючи, що її наречений загинув. Через деякий час Петро за згодою султана, у якого був «в великой ласці и милости, яко сын», повертається до батьків, по дорозі він захворів і потрапив до притулку Магеліони. Петро і Магеліона пізнають один одного; повість закінчується весіллям, на яке було запрошено багато королів Європи [9, 754-760].

У першій російській редакції перекладу також точно передано риси польського оригіналу, згадано чотири турніри, у яких Петро показував

свою рицарську доблесть, перераховано учасників останнього турніру в Неаполі, де Петро Переміг Ланцелота. Однак, у російській редакції, порівняно з українською, звучить російська лексика: w pewney prowincyey – во единой стране; z wielką sławą – з великою честью и славою; ludzie onei insuły – окольные люди; rokoj – светлица; pielgrzymka – старица; interes swój powiedział – стал бити челом і т.д. [4, 376].

До речі, священик Григорій передає окремі місця польського тексту, деталі, імена героїв інколи навіть більш точно, ніж це робили російські перекладачі. Наприклад, в російських списках батько Петра названий іноді Волгвангом, а мати Петроніллою, в українському – Волфангом, Петронеллею (пор. польські: Wolfgang, Petronelle). Весілля Петра і Магеліони за польським оригіналом продовжувалось чотирнадцять днів, це збережено і в українському переказі. Російські ж редакції повісті говорять, що весілля продовжувалось цілий місяць.

У перекладі із Шаргородського збірника упущено бесіди Петра з неаполітанцем Ріхардусом, який умовляє його їхати на турніри в Неаполітанське королівство, де живе прекрасна Магеліона. Польська повість докладно розповідає також про неодноразові поєдинки Петра в турнірах, а український перекладач обмежився лише однією фразою: «Потім бывал часто на гонитвах и нѣхто его в менжности не премогл».

У польському оригіналі (до речі, як і в російських перекладах) в заключній частині твору йдеться про те, що після повернення Петра додому король Волфанг надсилає правителям сусідніх держав листи з докладним описом тих пригод, що трапилися з його сином, і запрошує кожного з них на весілля. Пише він і вавилонському султану з проханням дозволити залишитися синові коло батьків. На весілля приїзять королі – португальський, неаполітанський, флорентійський та багато ін., а також паша султана з дорогими подарунками і листом від султана, в якому повідомлялось, що Петро може залишитись з батьками. Потім детально розповідається про розкішне весілля, яке тривало чотирнадцять днів.

В українському переказі все це передано так: «И зараз розеслал Волфанг князь до всѣх кролев влоской землѣ от кроля французского, швагра своего, до кроля неаполѣтанского, отца пѣкней Магелшони, котріе, также вчнвши, не меншую радость мѣли. И зѣихалися всѣ княжата и королеве з розних земель, котрим Волфанг грабя великіе а достатніе годи учинил, и триумфовали 14 дней и веселя. Жили потим час немалий, з собою пануючи, и потомство мѣли. А докончивши живот свой, погребенні были в оном монастыру святого Петра, который ся и донинѣ там називает Магеліон» [9, 754-760].

У творі, що увійшов до Шаргородського збірника, зовсім не згадано про

султана, його пашу, про те, що Петро повернувся до батьків на деякий час. Відсутні й інші епізоди українському переказі. Хоча перекладач інколи вносив від себе деякі зміни від себе в текст повісті. Так, у польському оригіналі Магеліона дізнається про королевське походження Петра через мамку, її у нас Петро сам розповідає їй про це; за польським оригіналом Петро надсилає Магеліоні три персні поступово один за одним, а в українському переказі Магеліона одержує їх одночасно; в завершальній частині польської повісті Магеліона переодягається в одягу старця і йде повідомити Волфанга про повернення Петра, а в «Гісторії...» священика Григорія вона просто «дала знати до родичов єво» і т.д. [2, 68-69].

Отже, оригінальний польський текст як струнка система зв'язків і відношень між його елементами в українському перекладі відтворений адекватно, хоча й скорочено деякі епізоди, особливо у першій частині оригіналу, присвячені описам підготовки і проведення турнірів, а також сцен з розкішними банкетами. Очевидно подібні екзотичні девіації і ефектні способи демонстрування багатства і самостійності рицарів були чужі стилеві княжого укладу життя на Русі, потрібна була адаптація до місцевого ґрунту. Тут бракувало рицарської самосвідомості і подібні елементи рицарської культури не сприймалися. Тому перекладач, творчо опрацьовуючи польську повість, прагнув лише зберегти головну сюжетну канву оригіналу, зберегти його центральну тему – тему щирого і чистого кохання, яке врешті перемагає всі перепони.

Володимир Резанов констатує, в українському і російському перекладах маємо справу з трансформацією канонічної структури жанру рицарського роману, центр ваги перенесено на психологічні переживання закоханих, у любовній історії Петра і Магеліони пристрасть втрачає характер фатуму, вона набуває самоцінності. На відміну від любовної інтриги сюжету Ланцелота, де возвеличень куртуазну любов як служіння дамі, в українському варіанті підсилено мотив духовного подвигу і кохання як прикмети високої моральності. «Рицарська утопія» щезає, подвиг відбувається ніби в реальному світі, а «земний» характер героя втілено в конкретних ситуаціях.

Образ Магеліони також загалом близький до образу Дружевни з повісті про Бову-королевича. Обидві королівські дочки, жінки надзвичайної краси, наділені лише позитивними рисами. І Магеліона, і Дружевна кохають хоробрих рицарів і, опинившись у тяжких умовах, не забувають про них, не зраджують їх.

На думку Володимира Резанова, гармонія любовного почуття і рицарського обов'язку об'єднує обидві повісті. Їх сюжетні лінії багато в чому схожі. Щоправда, в повісті про Петра – Золоті Ключі ми не знайдемо тих складних авантюрно-пригодницьких моментів, які так характерні для

повісті про Бову-королевича. Композиційно «Гісторія правдивая о Магеліонѣ...» побудована набагато чіткіше, що, можливо, пояснюється її значно меншим обсягом. Крім того, в ній всі герої ідеалізовані. В позитивному плані змальовано навіть образ султана, якому був подарований Петро. Але не слід забувати також, що за художніми якостями повість про Бову-королевича стоїть вище від повісті про Петра [2, 68-69].

Повість про Петра – Золоті Ключі українською мовою на сьогодні відома лише в одному списку. Це, однак, не означає, що вона не була популярною серед українських читачів. Можливо, повість поширювалась на Україні в польських редакціях, а також в російському перекладі, а російських її списків, як вже зазначалось, збереглась велика кількість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Krzyzanowski J. Magielona / J.Krzyzanowski // Krzyzanowski J. Romans polski wieku XVI. – Warszawa: PAN, 1972. – S.71-86;*
2. *Деркач Б. Повість про Петра – Золоті Ключі / Б.Деркач // Деркач Б. Перекладна українська повість XVII-XVIII століть. – К.: Вид-во АН України, 1960. – С.62-70;*
3. *Георгієвскій Г. Двѣ драмы Петровскаго времени / Г. Георгієвскій // ИЗОЯРС. – 1905. – Кн.Х. – С.143-204;*
4. *Кузьмина В. Рыцарский роман на Руси, Украине и Белоруссии / В.Кузьмина // Славянская филология. Сборник статей. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С.375-396;*
5. *Назаревский О. Знадоби до історії давньої повісті / О.Назаревський // Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К.ВУАН, 1929. – Кн.ХХV. – С.315-334;*
6. *Орлов А. История о рыцаре Златых ключей / А.Орлов // Орлов А. Переводные повести феодальной Руси и Московского государства XII-XVII веков. – Ленинград: Изд-во АН СССР, 1934. – С.157-165;*
7. *Перетц В. К истории украинской повести XVII века / В.Перетц // Сборник отделения русского языка и словесности АН СССР. – 1926. – Т.101. – №2. – С.101-139;*
8. *Пытин А. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских / А.Пыпин. – Спб.: Типография императорской АН, 1857. – 360 с.;*
9. *Повість про Петра Золоті Ключі // Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.) / упор. О.Білецький. – К.: Радянська школа, 1967. – С.754-760;*
10. *Пташицкий С. Обзор материала по истории средневековой истории в Польше / С.Пташицкий // ИЗОЯРС. – 1902. – Т.VII. – Кн.I. – С.143-204;*
11. *Рѣзановъ В. Дѣйствіе о князѣ Петрѣ Златыхъ Ключахъ / В.Рѣзановъ // ИЗОЯРС. – 1906. – Т.XI. – Кн.4.- С.165-244;*
12. *Рѣзановъ В. Непосредственный источник романа о Петрѣ Златыхъ Ключахъ / В.Рѣзановъ // ИЗОЯРС. – 1911. – Т.XVI. – Кн.4. – С.143-150.*